

[0462]

WURDSNEUPERIJEN

56. Nijfrysk *darkert* en *dernten*.

Dy't him yn 'e skiednis fan it wurd *darkert* fordjippet, sil by syn ûndersiik in mennich eigenaerdichheden merkbite. Alderearst falt it jin op dat yn Midfryske skriften gjin spoar fan dat haedwurd to bikennen is. It soe dêr oars tige op syn plak west hawwe, bygelyks yn kluchtspullen en komeedzjestikken. Al set de skriftlike oerlevering frij let yn, it sil aenst bliken dwaen dat it grounwurd al withoe âld wêze moat. Twad komt *darkert*, op ien útsûndering nei, inkeld by de bruorren Halbertsma foar, forlykje de hjirûnder yn tiidsrige opnommen fynplakken:

1. 1829. Dat jiers hat Dr. Eeltsje Halbertsma in gedicht skreaun foar syn freon Gerhard van der Meer, dy't doe to Grins in proefskrift fordigene hat, titele as: *Dissertatio chirurgico-medica inauguralis, exhibens historias quatuor operationum, Groningae, Apud J. Römelingh, Bibliopolam.*
Dr. Eeltsje syn fers bigjint sa:

Op it bekleuwen fen de heagste
docterlijke eeretreppen
fen mijn freun

GERHARD VAN DER MEER.

"Het *darkert* komt der oon?

"Dij moat ik wol ris praaie:

"Ei 't is uwz Mâsters soon,

"Dij is hijr komd om maaie.

"Der hav ik al fen heard,

"Dat moat in knevel weaze,

"Yn 't mâsterjen trogleerd,

"Dij schil uwz hijr geneaze,

"Deij Docter! deij mijn freun!

2. 1829. Yn syn nutsalêzing oer *It Jild* biskriuwt Joast Hiddes Halbertsma in spylman to Ljouwert, dy't op in kear seistûzen goune mei lotsjen woun hie en fan dat stuit ôf allinne mar oan gastjen en brasjen tocht. "Mynheer, in *darkert* mei in brodze fen trye dassen omm'e hals, wier meast uut fen hoes yn 'e Hopsek, oaf mei syn bruuntje nei Trye Roamers ta, dear geryflikke frjeunen hem selskip houlden, sa lang as er in drip yn 'e fleaze hie"¹.

3. 1854. J.H. Halbertsma lit yn *De hoanne fen Westerein* in boer tsjin in hoanne sizze: "Hwat bisthou grutsk? Hwat byldsthou dy wol yn, heite? Dou stapste dêr hinne as ien *darkert*, ja, as ien kening; by eltse tred hâldste dyn poat hwette yn 'e hichte in sjochste parmantich om dy hinne, krekt asthou seiste, Hwa is my allyk? In dat op ien dongbult! It stiet dy moai."²

4. 1860. Doe't J.H. Halbertsma in *Lexicon Frisicum* gearstalle woe, hat er yn hs. A, s. 120 it neikommende fêstlein:

Darkert. In greate darkert, qui in prospero state versatur seque jactanter fert: præ aliis eminens, ideoque multa audens. at Darka, velociter ambulare. at taka sig darkt jactabunde ferri. Jamieson, Sc. Dict. darke.

De earste helte fan dy oanhael lit him sa forfryskje: in darkert is "immen dy't it skoan dwaen kin en gâns smoar hat; dy't boppe oaren útstekt en sadwaende in soad weaget".

5. 1872. Yn it nei syn dea útjowne *Lexicon Frisicum A - Feer*, spj. 616, hat Joast Halbertsma de Latynske omskriuwing fan *darkert*, *darket* foroare, hwant wy lêze dêre: juvenis comtus, gressu feroculo sibi mire placens, juvenis compositus in ostentationem, hwat sizze wol 'pronkerich jongfeint, dy't der wakker nocht oan hat om to stappen as in stoaterske hoanne; jongfeint dy't op pronkjen en swéslaen bigien is'.

6. 1894. It boekje fan W.F. de Vries, *De Lapekoer fen Gabe Skroar trochskodde* (Deventer 1894), s. 43 smyt foar ús ûndersiik oars neat op as dizze útliz: 'in *darkert* = in prústich (proastich) man'.

7. 1900. It *Friesch Woordenboek* fan Waling Dykstra e.o., dl. 1, s.258 is op Halbertsma syn optekening (sjoch nû. 5 to seil gien en nimt mei forwizing nei Dûmny Joast dy syn iennichst foarbyld oer: *darkert*, m. fat, pronker.- Hwet in *darkert* is ús Jetse, mei syn nije hoed en moaije kreakers.

8. 1934. De dichter Pyt van der Burg brûkt yn syn bondel *Fersen*, s. 14, it bidoelde wurd yn dizze omtêkst:

"De houdou koert
En koekeloert
En pronket as in *darkert*,
Flaeit by syn wiif,
Mar dy, hwet stiif,
Net nei syn smeekejen harket".

Sjogge wy dit hear jitris oer; dan is it trêdde opmerklike feit dat de fynplakken yn 'e literatuer de tiid fan 1829 oant 1934, dus mar goed hûndert jier, bislane. It wurd *darkert* dûkt yn 'e 19de ieu op en wurdt yn 'e tweintichste wei. Ut ús boarnemateriael kinne wy opmeitsje, dat in *darkert* in 'pronker, banjer, swéslagger' is. Dy bineaming moat ôflaet wêze fan in yn 't Frysk net oerlevere tiidwurd **darke*, dat - lyk as Joast Halbertsma al sjoen hie - yn it Nijislânsk as *darka* libbet. A. Jóhannesson fornijt is yn syn *Isländisches etymologisches Wörterbuch*, dat *darka* yn syn tael 'schleppend gehen, stolzieren'³ bitsjut. De lêste omskriuwing 'stolzieren' (proastich rinne) past treflik by de Fryske ôflieding *darkert*. Bihalven yn it lislânsk is *darka* yn Noarske tongslaggen bikend as in oantsjutting fan 'herumtreiben, etwas gemächlich nehmen'³ (ombongelje, it op jins gemak nimme). Dat binne dan de alderneiste sibben fan it bidoelde Fryske wurd. It Skandinaefske *darka* is op himsels wer in yntensyf fan Sweedsk *darra*⁴ 'beve, trilje', Nijnoarsk (dial.) *darra*⁵ 'dangelje, omdideldeine', de Føroyar *darra*⁶ 'slingerje, bongelje', âlder Deensk *darre*⁷ 'trilje, beve, ridelje'.

Ta Germaensk **dar-* biheart fierders noch in ôflieding mei *-t*, dy't foun wurdt yn Nijnoarsk (dial.) *darta*⁸ 'tripkje', Nijnoarsk (dial.) *derta seg*⁸ 'proastich rinne', de Föroyar *darta*⁹ 'swaeije, swinge', Shetlân *dart*⁹ 'poemelje' ('stampfend gehen'). By dat skift slute har oan: âldfrysk *derthen* 'healwiis, mâl, sljochtsinnich', nfrysk *derthen* 'oerdwealsk, bolbjirken', middelleechdútsk *derthen*, *darten*; *dertel*, *dartel* 'útlitten, út 'e skroeven', mnl. *derthen*, *darten*, *dertel* 'oerdwealsk, wif, lossinnich, weelderich', nnl. *dartel* 'springerich, útlitten, lossinnich'.

Germaensk **dar-* moat mei syn ôfliedingen tobekbrocht wurde ta ydg. **dher-*, **dhor-*, **dhr-*¹⁰, dêr't as algemiene bitsjutting 'springe, bispringe' foar oannommen wurdt, forlykje middeliersk *dar-* 'bispringe', gr. *θορός*, *θορή* 'manlik sied', gr. *ἐθορον* 'ik sprong'.

Jan de Vries hat yn syn *N(ederlands) E(tymologisch) W(oordenboek)* (1971), s. 106 twa forklearringen fan nnl. *dartel* opnommen. Neffens de twadde soe dat eigenskipswurd in útrinder fan 'e ydg. stamme **der-* 'fille, strûpe' wêze, hwat my alhiel net oan wol. De earste útliz, dy't fan ydg. **dher-* 'springe' útgiet, is nei myn bitinken neat op to sizzen. De grounbitsjutting fan nnl. *dartel* en nfrysk *derthen* moat 'springerich' west ha. It wurd *darkert* waerd yn itselde nêst útbret, it is de bineaming fan in 'springerige, swéslaggerige, pronkerige, proastige fint'. Dat *darkert* mei nijiislansk *darka* en ek mei nnl. *dartel* gearhinget, hie J. Halbertsma al foar 't forstân. Alle hilligen moatte har waeks hawwe!

Yn it Frysk Ofliedkundich Wurdboek soe it artikel oer *darkert* der sa útsjen kinne:

d a r k e r t, haedw. (de), 'swéslagger, banjer, pronker' komt foar 't earst foar yn E. Halbertsma syn loffers op G. van der Meer út 1829 en it lêst by P. van der Burg, *Fersen* (1934), s. 14. It moat ôflaet wêze fan in net oerlevere tiidwurd **darke*, dat ien en mien is mei nijiisl. *darka* 'proastich rinne', nijnoarsk (dial.) *darka* 'ombongelje'. Skandinaefsk *darka* heart as yntensyf by nsweedsk *darra* 'beve, trilje, âlder deensk *darre* 'trilje, ridelje', nijnoarsk (dial.) *darra* 'dangelje, omdideldeine', de Föroyar *darra* 'slingerje, bongelje'. Fan 'e germ. stamme **dar-* binne mei it efterheaksel *-t* noch foarme: nijnoarsk *darta* 'tripkje', nijnoarsk (dial.) *derta seg* 'proastich rinne', de Föroyar *darta* 'swaeije, swinge', Shetlân *dart* 'poemelje'. Germ. **dar-* giet tobek op ydg. **dhor-*, in lûdtrime fan ydg. **dher-* 'springe, bispringe' (*IEW.* 256), dêr't fierders û.o. mei gearhingje middeliersk *dar-* 'bispringe', gr. *θορός*, *θορή* 'manljussied', gr. *ἐθορον* 'ik sprong'. In oare útrinder fan ydg. **dher-*, **dhor-*, **dhr-* is âfrysk *derthen* 'healwiis, sljochtsinnich', nfrysk *derthen* 'oerdwealsk, bolbjirken', mnd. *derthen*, *darten*, *dertel*, *dartel* 'útlitten, út 'e skroeven', mnl. *derthen*, *darten*, *dertel* 'oerdwealsk, wif, lossinnich, weelderich', nnl. *dartel* 'springerich, útlitten, lossinnich'. Grounbitsjutting fan nnl. *dartel* en nfrysk *derthen* is 'springerich' en fan *darkert* 'springerich, swéslaggerich, proastich man'. Sj. *d e r t e n*.

Lit.: binammen A. Jóhannesson, *Isl. etym. Wb.* (1956), s. 518.

By 56:

1. J.H. Halbertsma en E. Halbertsma, *De Lapekoer fen Gabe Skroar. Twade forgreate jeftē*. Dimter 1822, s. 156.
2. J.H. Halbertsma, *De flotgærzen*. Dimter 1854, s. 198.
3. A. Jóhannessen, *Isländisches etymologisches Wörterbuch*. Bern 1956, s. 518.
4. E. Hellquist, *Svensk etymologisk Ordbog I*. Lund 1957, s. 136.
5. sj. ûnder noat 3.
6. M.A. Jacobsen - Chr. Matras, *Føroysk-donsk orðabók*. Tórshavn 1961, s. 47.
7. H.S. Falk-A. Torp, *Norwegisch-Dänisches Wörterbuch I*. Oslo & Bergen 1960, s. 143.
- 8-9. sj. ûnder noat 3.
10. J. Pokorny, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch I*. Bern 1959, s. 256.